

Ενότητα 7^η: Ο Εθνικός Διχασμός

Σπύρος Μαρκέτος, Επίκουρος καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

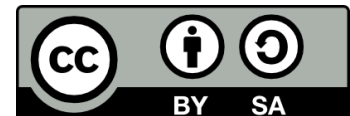

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα ενότητας

---

1. Οι πρωταγωνιστές του Εθνικού Διχασμού
2. Η πολεμική δεκαετία της Ελλάδας (1912 – 1922)
3. Η κορύφωση του Εθνικού Διχασμού

Σκοποί ενότητας

- Να αναλυθεί η πορεία της χώρας προς τον Εθνικό Διχασμό και κατά τη διάρκεια του.
- Να συσχετιστεί ο Διχασμός με τις εξελίξεις στα Βαλκάνια και διεθνώς.
- Να αναλυθεί ο ρόλος της εθνικιστικής άκρας δεξιάς μέσα σε αυτές τις συνθήκες.

Ο δρόμος προς το Διχασμό

- Στον 20^ο αιώνα, η άκρα δεξιά είχε σημαντική παρέμβαση, όχι επειδή απέκτησε ποτέ ρίζες στις μάζες, αλλά επειδή οι ελίτ ήταν πάντοτε πολύ κοντά της. Προωθούνταν από τα πάνω, μολονότι γενικά δεν έπιασε στους κάτω, με κάποιες εξαιρέσεις. Ποτέ δεν απέκτησε αξιόλογο λαϊκό/εκλογικό έρεισμα.
- Η άμεση εμπλοκή του Βασιλιά Κωνσταντίνου στο πολιτικό παιχνίδι ήταν καθοριστική: η απολυταρχική άκρα δεξιά προκάλεσε πολιτική εκτροπή που είχε κακό τέλος: τον Εθνικό Διχασμό της δεκαετίας του 1910, με το σχηματισμό δύο αντίπαλων στρατοπέδων και για κάποιο διάστημα δύο αντίπαλων κυβερνήσεων, που βρίσκονταν σε πόλεμο μεταξύ τους.
- Ο Κωνσταντίνος είχε οράματα μεγαλείου για μια Ελλάδα - μεγάλο παίκτη σε μια, κυριαρχούμενη από τη Γερμανία, Ανατολή. Ονειρευόταν στρατιωτική δόξα και κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Ήταν μιλιταριστής, οπαδός του Κάιζερ Γουλιέλμου.
- Από νωρίς προσπάθησε να ελέγξει το στρατό, όντας επικεφαλής της Γενικής Διεύθυνσης στρατού. Με ένα ευνοιοκρατικό σύστημα προώθησε στο στράτευμα ξεπεσμένους ευγενείς, προκαλώντας ήδη έναν πρώτο διχασμό στο στρατό: μεταξύ αποφοίτων της σχολής Ευέλπιδων και της σχολής Υπαξιωματικών (που έκτοτε ήταν πηγή μόνιμης έντασης).

Το κίνημα στο Γουδί

- Το κίνημα στο Γουδί το 1909 δεν ήταν προοδευτικό. Έγινε με βάση συντεχνιακά αιτήματα αξιωματικών εναντίον του Βασιλιά Κωνσταντίνου. Οι στρατιωτικοί δεν είχαν κανένα πολιτικό και οικονομικό πρόγραμμα. Έριξαν την κυβέρνηση χωρίς σκοπό να την αναλάβουν οι ίδιοι.
- Όταν βρέθηκαν σε πλήρη αδυναμία, τα Χριστούγεννα του 1909, κάλεσαν τον Βενιζέλο να έρθει στην Ελλάδα από την Κρήτη. Ήταν ανοιχτό αν θα γίνονταν εκλογές για συντακτική ή για αναθεωρητική βουλή με υποστηρικτές εκατέρωθεν.

Ελευθέριος Βενιζέλος

- Η Κρήτη ήταν αυτόνομη ηγεμονία υπό τον πρίγκηπα Γεώργιο, της βασιλικής οικογένειας της Ελλάδας, μετά το 1897. Ο Γεώργιος προσπάθησε να επιβάλει ένα συντηρητικό κοινωνικό καθεστώς ενάντια στο οποίο ξεσηκώθηκε ο νεαρός δικηγόρος Βενιζέλος που ήταν ριζοσπάστης φιλελεύθερος. Ο Βενιζέλος συγκρούστηκε με τα παραδοσιακά τζάκια της Δεξιάς και στην επανάσταση στο Θέρισο συγκρούστηκε και με το Γεώργιο, προκαλώντας παρέμβαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων.
- Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος τον καλεί το 1909 ως ένα πολιτικό ικανό, φόβητρο για τους βασιλικούς. Έρχεται στην Αθήνα ως νέος επαναστάτης και χωρίς να το θέλει ούτε η αυλή, ούτε το πολιτικό κατεστημένο, καταφέρνει να του ανατεθεί η πρωθυπουργία.
- Ιδρύει το Κόμμα Φιλελευθέρων που εδραιώνεται στη διάρκεια των δύο εκλογών του 1910 για την εκλογή της Διπλής Αναθεωρητικής Βουλής.

Συντακτική και αναθεωρητική Βουλή

Συντακτική Εθνοσυνέλευση

- Η συντακτική εθνοσυνέλευση προκύπτει κατά κανόνα μετά από επαναστάσεις.
- Πρόκειται για διαδικασία που καταλήγει σε επανίδρυση του κράτους μέσω της ψήφισης νέου συντάγματος.
- Αποφασίζει το πολίτευμα που θα έχει το κράτος.

Αναθεωρητική Βουλή

- Αφορά αλλαγές σε δευτερεύουσες όψεις του πολιτεύματος.
- Δεν αλλάζει το πολιτειακό καθεστώς (άρα στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορεί να καταργήσει τη βασιλεία).

Ελευθέριος Βενιζέλος (2)

- Ο Βενιζέλος δεν ήταν περίφημος για την πίστη στους πολιτικούς του συμμάχους αλλά ήταν πολύ καλός στους ελιγμούς. Στον πρώτο του πολιτικό λόγο στο Σύνταγμα επέμεινε στην αναθεωρητική Βουλή, αντί της συντακτικής που ζητούσε ο λαός, και σε ένα πρόγραμμα συμφιλίωσης και κατευνασμού.
- Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, δηλαδή ο παράνομος σύνδεσμος που είχε οργανώσει το κίνημα του Γουδί (αντιβασιλικοί) ζήτησε από Βενιζέλο να διώξει τον Κωνσταντίνο από το στρατό, αλλά αυτός αρνήθηκε. Αυτό προκάλεσε οργή ανάμεσα στους υποστηρικτές του, με αποτέλεσμα πολλά μέλη που απογοητεύτηκαν από τη στάση του Βενιζέλου να περάσουν στο στρατόπεδο των μοναρχικών.

Ελευθέριος Βενιζέλος (3)

- Ο Βενιζέλος φτιάχνει το κόμμα φιλελευθέρων με την βοήθεια πολλών κεφαλαιούχων, κυρίως από την Αίγυπτο. Στις αναθεωρητικές εκλογές του 1910 κυριαρχεί στη βουλή που προκύπτει.
- Το Κόμμα Φιλελευθέρων συμπεριλάμβανε από ακροδεξιούς μέχρι ριζοσπάστες σοσιαλιστές, όπως τον Παπαναστασίου και τους κοινωνιολόγους. Είναι το πρώτο πανελλήνιο κόμμα που υπερέβαινε τα τοπικά χαρακτηριστικά. Είχε στελέχη σε όλη την επικράτεια, ενώ ο Βενιζέλος κάνει πανελλήνια περιοδεία, κάτι που θεωρήθηκε πρόκληση. Προσπαθεί να οργανώσει την ταξική σύγκρουση σε μοντέρνες βάσεις. Στην Ελλάδα πλέον υπάρχει κάποια βιομηχανία, ενώ το εργατικό κίνημα συγκροτείται, και θέλει να το χρησιμοποιήσει σα μοχλό για τη μετατροπή της Ελλάδας σε μια δυτικού τύπου κοινωνία.
- Ο Βενιζέλος συγκροτεί το αντίπαλο δέος στο απολυταρχικό στρατόπεδο. Έχει μεταρρυθμιστικές προθέσεις και επεκτατικές βλέψεις στο εξωτερικό, όντας πολύ ανώτερος διπλωμάτης από τους υπόλοιπους πολιτικούς. Αυτές οι κινήσεις θέτουν σε ασυμφιλίωτη σύγκρουση τον Βενιζέλο με τον Κωνσταντίνο.

Η γεωπολιτική διάσταση του Διχασμού

Βενιζέλος

- Αναγνωρίζει την κυριαρχία της θαλασσοκράτειρας Βρετανίας στη Μεσόγειο και κρίνει ότι η Ελλάδα πρέπει να συνδεθεί με την Αγγλία.
- Η Μεσόγειος ήταν ζωτικό κομμάτι της ραχοκοκαλιάς της βρετανικής αυτοκρατορίας, δίαυλος προς τις αποικίες (Ινδία και ΝΑ Ασία).
- Οι επεκτατικές του βλέψεις τον οδηγούν σε σύγκρουση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Κωνσταντίνος

- Επιδιώκει συμμαχία με τη Γερμανία.
- Οραματίζεται την Ελλάδα ισχυρό παράρτημα της Γερμανικής αυτοκρατορίας που θα κυριαρχούσε στην Ανατολική Μεσόγειο.
- Σε αυτό το όραμα περιλαμβάνεται και η συμμαχία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι εκλογές του 1910

- Το 1910 εκκινεί η σύγκρουση του Βενιζέλου με τον Κωνσταντίνο και άλλους «παλαιούς» πολιτικούς.
- Στις εκλογές του 1910 είχε συντελεστεί ένας εκλογικός σεισμός: τα παραδοσιακά κόμματα διαλύθηκαν και μεγάλα ονόματα της εποχής έμειναν εκτός βουλής. Αμέσως συσπειρώθηκαν γύρω από τον Κωνσταντίνο, είτε οι ίδιοι, είτε οι γιοι και διάδοχοι τους.
- Ο Βενιζέλος συσπείρωσε γύρω του τους «νέους άνδρες» που είχαν αναδειχτεί πρόσφατα, με κατώτερη καταγωγή, επαγγελματίες ή στρατιωτικοί, με γενικά κάπως πιο φιλελεύθερες ιδέες.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

- Η πρώτη σοβαρή ρήξη λαμβάνει χώρα κατά τους Βαλκανικούς πολέμους:
  - Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος: Οκτώβρης 1912 – 1913. Η Βουλγαρία, η Σερβία και η Ελλάδα επιτίθενται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία
  - Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος: καλοκαίρι 1913. Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία συγκρούονται για τα εδάφη που έχασε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία επιτίθεται ξανά στη Βουλγαρία.
- Ο Βενιζέλος επιδιώκει τη συμμετοχή στους πολέμους. Η Ελλάδα δεν ήταν παράγοντας που έπαιρναν σοβαρά οι υπόλοιποι παίκτες, καθώς είχε πρόσφατα εσωτερική αναταραχή και ήταν χρεωκοπημένη. Το ατού της Ελλάδας ήταν η κυριαρχία του ναυτικού της στο Αιγαίο, που μετέφερε στρατεύματα και εμπόδιζε τον ανεφοδιασμό του τουρκικού στρατού.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (2)

- Στη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων γίνεται και η πρώτη σύγκρουση πρωθυπουργού και Διαδόχου, για τη Θεσσαλονίκη. Ο Κωνσταντίνος θέλει να κατευθυνθεί προς το Μοναστήρι, καθώς θεωρούσε τη Θεσσαλονίκη χαμένη υπόθεση. Ο Βενιζέλος επέβαλλε την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης και τη διασφάλισε το καλοκαίρι του 1913, στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Μετά τις μάχες αυτές, η Ελλάδα κατάφερε να προεκτείνει τα σύνορα της μέχρι το Νέστο, κάτι που θεωρούνταν αδιανόητο μέχρι πρότινος (καθώς εκεί ζούσαν κυρίως βουλγαρικοί και τουρκικοί πληθυσμοί).
- Υπήρξαν διαρκείς συγκρούσεις μεταξύ Βενιζέλου και Κωνσταντίνου: μετά την υποχώρηση του βουλγαρικού στρατού, ο Κωνσταντίνος αποφασίζει να προχωρήσει στα στενά της Κρέσνας, αμέσως μετά τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, όπου περικυκλώθηκε από τα απομεινάρια του βουλγαρικού στρατού, ενώ ο Βενιζέλος βρισκόταν στο Βουκουρέστι για την υπογραφή της ειρήνης. Μαθαίνει την κατάσταση πριν τους Βούλγαρους διπλωμάτες και υπογραφεί ειρήνη προτού προλάβει να συντριβεί το ελληνικό στράτευμα (γεγονός που μαθεύτηκε και έπληξε τον Κωνσταντίνο).

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους

- Μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου υπήρξε ηρεμία, αλλά όχι ειρήνη, καθώς Ελλάδα και Τουρκία ετοιμάζονταν για νέα σύγκρουση με επίδικο τα νησιά του Αιγαίου, που παρέμεναν αμφισβητούμενα και ήταν αφορμή για πολυδάπανο ανταγωνισμό ναυτικών εξοπλισμών. Τελικά δεν έγινε νέος ελληνοτουρκικός πόλεμος καθώς και οι δύο χώρες ενεπλάκησαν στον Α΄ ΠΠ.
- Στον απολογισμό των Βαλκανικών Πολέμων ήταν κομβικής σημασίας ποιος θα καρπωνόταν τα οφέλη της απρόσμενης νίκης. Οι παλαιοί πολιτικοί (Ράλλης, Θεοτόκης, Γούναρης, Ίων Δραγούμης) επιτίθενται σε Βενιζέλο επειδή δέχτηκε τη Συνθήκη, ενώ θα έπρεπε να πάρει την Πόλη, ελέγχοντάς τον ότι εγκατέλειψε τα εθνικά ιδεώδη. Ήδη από τότε διαμορφώνεται η κατηγορία ότι ο «σημίτης» Βενιζέλος ξεπούλησε τα εθνικά συμφέροντα, δίνοντας ώθηση στην ακροδεξιά προπαγάνδα.
- Ο Βενιζέλος επέμεινε να εφαρμοστούν στην περιοχή φιλελεύθερες θεσμίσεις, όπως το καθολικό δικαίωμα ψήφου σε μουσουλμάνους και εβραίους (μόνο άνδρες, εννοείται), που ενσωματώθηκαν μετά από μεγάλη μάχη. Σε κάποια νέα εδάφη, όπου το ελληνικό στοιχείο ήταν μειονότητα ή ανύπαρκτο, οι τοπικές αρχές κυβερνούσαν δια του τρόμου και της καταστολής, εξαπολύοντας κύμα διώξεων το 1914 που προκάλεσε διεθνείς αντιδράσεις. Ο Βενιζέλος το σταμάτησε (αφού το άφησε να εκτυλιχθεί) και προσπαθούσε να μετριάσει τη σοβινιστική ρητορεία του Κωνσταντίνου.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

- Το καλοκαίρι του 1914, από το Σεράγεβο, ξεσπάει η σπίθα που, μέσα σε δύο εβδομάδες, βάζει φωτιά σε όλη την Ευρώπη: Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, στον οποίο αρχικά μετέχουν οι κεντρικές δυνάμεις (Γερμανία, Αυστροουγγαρία) ενάντια στην Αντάντ (Γαλλία, Αγγλία, Ρωσία).
- Όταν το μέτωπο στη Δύση σταθεροποιείται, όλοι αναζητούν πώς να πλήξουν τον αντίπαλο σε δεύτερο μέτωπο. Οι Γερμανοί δένουν στο άρμα τους Βουλγαρία και Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- Στην Ελλάδα ο Βενιζέλος υποστηρίζει την Αντάντ, ενώ ο Κωνσταντίνος ως γερμανόφιλος θέλει να κρατήσει την Ελλάδα ουδέτερη. Θα ήθελε να συμμαχήσει με τον Κάιζερ, κάτι όμως που είναι αδύνατο καθώς η Ελλάδα ελέγχεται από τους Συμμάχους, που ελέγχουν τη Μεσόγειο - τα συμμαχικά πλοία μπορούσαν να βομβαρδίσουν όποτε ήθελαν την Αθήνα, όπως κι έκαναν πράγματι το 1917.
- Λαμβάνει χώρα μια δραματική αντιστροφή: ο μέγας στρατηλάτης Κωνσταντίνος γίνεται οπαδός της ουδετερότητας και της συμμαχίας με Βουλγαρία και Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ ο Βενιζέλος προσπαθεί διαρκώς να θέσει τη χώρα σε εμπόλεμη κατάσταση. Το 1915 οι Άγγλοι υπόσχονται στην Ελλάδα την Κύπρο αν βγει αμέσως στον πόλεμο στο πλευρό τους. Ο Κωνσταντίνος, με τους υπόλοιπους πολιτικούς που έχουν μετατραπεί σε αυλικούς, βάζει συνεχώς προσκόμματα.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος(2)

- Το 1915 γίνονται εκλογές με καθολική ανδρική ψηφοφορία. Οι πληθυσμοί της Μακεδονίας, μολονότι είχαν αποκτήσει δικαίωμα ψήφου χάρη στο Βενιζέλο, στηρίζουν τους μοναρχικούς, καθώς δεν είχαν διάθεση για νέο πόλεμο. Στη Βουλή που προκύπτει εκλέγονται και οι δύο πρώτοι σοσιαλιστές βουλευτές (Κουριέλ και Σιδέρης), ενώ ο σοσιαλιστικός πληθυσμός ψήφισε ταυτόχρονα και μοναρχικούς για να κρατήσει τη χώρα μακριά από τον πόλεμο. Το αποτέλεσμα ήταν τέτοιο που δεν έδωσε σε καμία από τις δύο παρατάξεις την ελευθερία κινήσεων.
- Αυτή την περίοδο της ουδετερότητας, και ακριβώς εξαιτίας αυτής, συνυπάρχει μεγάλη οικονομική ανάπτυξη, ταυτόχρονα με επιβάρυνση των λαϊκών στρωμάτων και επισιτιστική κρίση στις πόλεις. Το 1915-16 επιβάλλεται από τον Κωνσταντίνο μια αντικοινοβουλευτική κυβέρνηση η οποία κατηγορείται από τους βενιζελικούς για εκτροπή.
- Οι σύμμαχοι επιβάλλουν αποκλεισμό στην Ελλάδα, που σε συνδυασμό με την έλλειψη σιτάρκειας, ασκεί φοβερή πίεση, με χιλιάδες θύματα από πείνα.

Η κορύφωση του Διχασμού

- Σαν αποτέλεσμα υπάρχουν τεράστιες κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις. Δύο αντίπαλες εξουσίες, η μία ακροδεξιά αλλά με μεγάλη λαϊκή στήριξη λόγω πελατειακών δικτύων και αντιπολεμικών αισθημάτων, ενώ η άλλη με ισχυρή γείωση σε εμπορικά στρώματα και στους πρόσφυγες από τα Τουρκικά παράλια (που φτάνουν ίσως τις 130.000).
- Από το 1912 στα Βαλκάνια υπάρχει μια αλυσίδα εθνικών διώξεων, που ασκούν όλες οι χριστιανικές δυνάμεις ενάντια στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, με εκατέρωθεν κύματα προσφύγων, καθώς οι μουσουλμάνοι πρόσφυγες γίνονται αφορμή για να διωχθεί ο χριστιανικός πληθυσμός των μικρασιατικών και θρακικών παραλίων. Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα ζουν σε φριχτές συνθήκες και ελπίζουν στον πόλεμο για να επιστρέψουν στα σπίτια τους (όντως επιστρέφουν πολλοί το 1919 για να ξαναδιωχθούν το 1922-23) και είναι υποστηρικτές του Βενιζέλου.

Αλυτρωτισμός: η επιδίωξη ενσωμάτωσης στην επικράτεια των αλύτρωτων πληθυσμών και πατρίδων. Για την Ελλάδα σήμαινε επέκταση στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία, πραγμάτωση του εθνικού σχεδίου της Μεγάλης Ιδέας.

- Συνοπτικά, το 1916-1917 υπάρχει μια ακροδεξιά κυβέρνηση που συμπεριφέρεται χείριστα σε ένα μέρος του πληθυσμού, μια αστική ελίτ διχασμένη στο θέμα του πολέμου και ένας λαός που ταλαιπωρείται από τις επιλογές των ελίτ.

Αντικοινοβουλευτισμός και Δικτατορίες στην Ελλάδα

Η κορύφωση του Διχασμού(2)

- Ο ανδρικός πληθυσμός επιστρατεύθηκε με πρωτοβουλία του Βενιζέλου. Οι βασιλικές αρχές συγκροτούν δίκτυα μεταξύ των επιστράτων (πρωτοφασιστική οργάνωση, όπως τους χαρακτηρίζει ο Γιώργος Μαυρογορδάτος). Έτσι, με επικεφαλής τον Ιωάννη Μεταξά, συγκροτείται μια αντιβενιζελική δύναμη με αφορμή την επιστράτευση και το ζήτημα του πολέμου. Όταν απολύονται από το στρατό, τους οργανώνει σε φασιστικού τύπου ομάδες που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ανά πάσα στιγμή. Τα αποτελέσματα της επιστράτευσης ήταν τραυματικά για τον αγροτικό πληθυσμό, καθώς οι επιστρατευμένοι δε μπορούσαν να θρέψουν τις οικογένειες τους.
- Με την πάροδο του χρόνου και τη μη επίλυση του πολιτικού ζητήματος η κάθε πλευρά άρχισε να κινητοποιεί λαϊκές μερίδες: οι βασιλικοί τους επίστρατους και οι βενιζελικοί τους πρόσφυγες και τους ελλαδικούς πληθυσμούς των νέων χωρών. Η σύγκρουση που ξεκίνησε σαν σύγκρουση των ελίτ επεκτάθηκε σε όλο το κοινωνικό πεδίο. Το αρχικό επίδικο της συμμετοχής στον πόλεμο εμπλουτίστηκε με κοινωνικές συγκρούσεις: ο Βενιζέλος προσπάθησε να ενσωματώσει εργατικά σωματεία, κολίγους και ακτήμονες ενώ οι βασιλικοί την εκκλησία.

Ο ρόλος των αγροτών

- Η πρώτη αγροτική μεταρρύθμιση πραγματοποιήθηκε μετά το 1870 στην Πελοπόννησο και στη Στερεά. Στη Θεσσαλία και την Ήπειρο όμως υπήρχαν τα τσιφλίκια, μεγάλες γαιοκτησίες στα πεδινά που παρήγαγαν συνήθως σιτάρι. Είχαν φτιαχτεί το 19^ο αιώνα με αρπαγή από το γιο του Αλή Πασά που μετέτρεψε τα ελεύθερα χωριά (όπου υπήρχαν μικρογεωργοί, μικροϊδιοκτήτες) σε δικά του κτήματα. Ο τσιφλικάς ελέγχει την παραγωγή και του αποδίδεται ένα μέρος της παραγωγής. Επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι κολίγοι είχαν αρκετά δικαιώματα. Μετά την ένωση όμως με την Ελλάδα, το 1882, τα ελληνικά δικαστήρια ερμήνευσαν τη σχέση τσιφλικά και χωρικού σαν σχέση ενοικίασης, δίνοντας έτσι πολύ περισσότερα δικαιώματα στους τσιφλικάδες, με αποτέλεσμα να παροξυνθεί το κοινωνικό ζήτημα στη Θεσσαλία.
- Δημιουργήθηκε κίνημα των κολίγων που ζητούσε τη διανομή των κτημάτων (Κιλελέρ, Μαρίνος Αντύπας) το οποίο μέχρι το 1910 είχε δυναμώσει πολύ. Οι αγροτικοί κερδίζουν τις 46 από τις 48 βουλευτικές έδρες της Θεσσαλίας, χωρίς κανένα αστικό κόμμα να είναι υπέρ της διανομής των Γαιών (ούτε το κόμμα του Βενιζέλου, ο οποίος τους αναγνώρισε κάποια δικαιώματα και υπόσχεται αγροτική μεταρρύθμιση, κυρίως για να συμμαχήσει με τους κοινωνιολόγους).

Οι κοινωνικές συμμαχίες

- Με το ξέσπασμα του Διχασμού, που συμβατικά τοποθετείται στο 1915, τα δύο αστικά στρατόπεδα έχουν φτιάξει κοινωνικές συμμαχίες και στους «από κάτω»:
  - Βασιλικοί: πελοποννήσιοι μικροϊδιοκτήτες, μεσαία στρώματα Αθήνας.
  - Βενιζελικοί: φτωχοί αγρότες, πρόσφυγες.

Η επέμβαση της Αντάντ

- Ο Διχασμός είναι περίπλοκος γιατί πέραν των δύο παρατάξεων συμμετέχουν και οι ξένες δυνάμεις. Η φιλοβασιλική κυβέρνηση, μετά τη συμμαχία Βουλγαρίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους Γερμανούς, παραδίδει το οχυρό Ρούπελ και την Καβάλα στους Βούλγαρους (μαζί με πολλούς Έλληνες στρατιώτες που μεταφέρονται αιχμάλωτοι στη Γερμανία μέχρι το τέλος του πολέμου).
- Το γεγονός αυτό εξαγριώνει τους βενιζελικούς, που με την ενίσχυση της Αντάντ κάνουν το κίνημα της Εθνικής Αμύνης και καταλαμβάνουν τη Θεσσαλονίκη και πρακτικά όλη τη Β. Ελλάδα το 1916. Η Θεσσαλονίκη τελεί κατά βάση υπό γαλλική κατοχή με εκατοντάδες χιλιάδες γαλλικού, σερβικού, βρετανικού, ρωσικού, ινδικού και σενεγαλέζικου στρατού, κέντρο μιας τεράστιας στρατιωτικής δύναμης. Οι βενιζελικοί διασπούν την Ελλάδα και τελικά σχηματίζουν την προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, στην οποία δε συμμετέχει ο Βενιζέλος αλλά την στηρίζει.

Η επέμβαση της Αντάντ (2)

- Ο κρατικός μηχανισμός μένει γενικά πιστός στην κυβέρνηση του βασιλιά και στην Αθήνα ξεκινά πογκρόμ απέναντι στους βενιζελικούς, που παραδίνονται στη μήνι των φασιστικών ομάδων, των επιστράτων. Τα επεισόδια κορυφώνονται στα Νοεμβριανά του 1916.
- Είχε προηγηθεί τελεσίγραφο των Συμμάχων προς τη βασιλική κυβέρνηση. Οι Γάλλοι από τα πλοία τους στον Πειραιά προχωρούν σε βομβαρδισμό του Ζάππειου, ενώ οι δυνάμεις τους βαδίζουν προς την Αθήνα και φαίνεται ότι η Ελλάδα οδηγείται σε πόλεμο με την Αντάντ. Δίνεται το έναυσμα για ένα τεράστιο πογκρόμ: κόκκινοι σταυροί μπαίνουν έξω από σπίτια και καταστήματα βενιζελικών, που οδηγούνται σε κρατητήρια και φυλακές, ενώ γίνονται μαζικές δολοφονίες προσφύγων, με άγνωστο αριθμό θυμάτων.
- Ο Βενιζέλος φυγαδεύεται από Αθήνα και αναλαμβάνει την προεδρία της προσωρινής κυβέρνησης.

Το ανάθεμα του Βενιζέλου

- Η ιερά σύνοδος αναθεματίζει, δηλαδή καταριέται, το Βενιζέλο. Οι μοναρχικές δυνάμεις μέσω του αναθέματος προσπαθούν να ενσωματώσουν τη φονταμενταλιστική ακροδεξιά. Σε κάθε περιοχή γίνεται τελετή όπου οι πληθυσμοί πετροβολούν ομοιώματα ή φωτογραφίες του Βενιζέλου.
- Συνήθως το ανάθεμα χρησιμοποιούνταν για καθημερινά γεγονότα (κλέφτες κτλ). Η εκκλησία είναι κοσμική δύναμη: η δυνατότητα άσκησης εξουσίας από την πλευρά της είναι ηθικού τύπου. Όταν υπάρχει μαζική κινητοποίηση του πληθυσμού η εκκλησία χρησιμοποιεί τη δύναμή της και στο πολιτικό παιχνίδι.
- Έχουν προϋπάρξει και άλλοι αναθεματισμοί σε συγγραφείς όπως ο Λασκαράτος. Το ανάθεμα χρησιμοποιούνταν αρκετά συχνά εκείνη την περίοδο. Θεωρούνταν κάτι πολύ σημαντικό, πολύ δύσκολα κάποιος ψήφιζε έναν αναθεματισμένο. Ο Κωνσταντίνος μέσω του αναθέματος προσπάθησε να συσπειρώσει γύρω του όλα τα κοινωνικά συντηρητικά στρώματα της κοινωνίας.

Η νίκη Αντάντ και Βενιζέλου

- Ο Βενιζέλος με τη βοήθεια των Γάλλων τον Μάη του 1917 μπαίνει στην Αθήνα σαν κατακτητής (έτσι τον υποδέχονται οι Αθηναίοι). Προσπαθεί να ξαναστήσει κοινωνικές συμμαχίες, οπότε παραχωρεί πολλά δικαιώματα στους εργαζόμενους, ενώ το 1916 είχε ήδη υποσχεθεί την αγροτική μεταρρύθμιση και υπό τον Γεώργιο Καφαντάρη ξεκινά ο σχεδιασμός για αυτήν.
- Δρομολογείται ευθεία σύγκρουση μεταξύ κοινωνικών ομάδων. Αρχικά η προσωρινή κυβέρνηση ήθελε να διώξει τη μοναρχία και να εγκαθιδρύσει αβασίλευτο πολίτευμα. Ο Βενιζέλος πάλι έδρασε μετριοπαθώς και έχρισε βασιλιά τον Αλέξανδρο (γιο του Κωνσταντίνου) με σκοπό να έχει μια νομιμοποίηση επί του συντηρητικού πληθυσμού.
- Η Αντάντ κέρδισε τον πόλεμο το 1918 απρόσμενα: μέχρι το καλοκαίρι του 1918 φαίνονται να επικρατούν οι κεντρικές δυνάμεις, οι οποίες καταρρέουν το φθινόπωρο του 1918.
- Ο Κωνσταντίνος και οι υποστηρικτές του συλλαμβάνονται ή διώκονται, ή εξορίζονται (σε νησιά ή στην Κορσική, όπως ο Μεταξάς). Ριζοσπαστικοποιούνται και περιμένουν τη στιγμή της ανταπόδοσης.

Η αντεπίθεση της άκρας δεξιάς

- Γύρω από το ηττημένο πολιτικό συγκρότημα φτιάχνονται ομάδες που προσβλέπουν σε μια πολιτική εκδίκησης και χρησιμοποιούν τρομοκρατικά μέσα. Το καλοκαίρι του 1920 ο Βενιζέλος μόλις έχει υπογράψει τη συνθήκη των Σεβρών που προβλέπει τη Μεγάλη Ελλάδα. Στο σιδηροδρομικό σταθμό της Λυών (στο Παρίσι) γίνεται απόπειρα δολοφονίας του από δύο αντιβενιζελικά στελέχη. Σε απάντηση οργανώνεται αυτή τη φορά βενιζελικό πογκρόμ. λίγο πριν τις σχεδιασμένες εκλογές, με διασημότερο θύμα τον ηγέτη της άκρας δεξιάς Ίωνα Δραγούμη. Το γεγονός σηματοδοτεί μια νέα περίοδο, καθώς δεν υπήρχε προηγούμενο εκτέλεσης πολιτικού αντιπάλου ηγέτη στην Ελλάδα.
- Στις 2/11/1920 κερδίζουν τις εκλογές οι αντιβενιζελικοί με βασικό σύνθημα την επιστροφή του στρατού από τη Μικρά Ασία, όπου είχε εκστρατεύσει από το Μάιο του 1919 σε ένα πόλεμο εξαρχής αδύνατο να κερδηθεί. Η φιλοπόλεμη πολιτική των βενιζελικών ήταν ο βασικός παράγοντας της ήττας τους.
- Ο νέος πρωθυπουργός, ο ακροδεξιός Δημήτριος Γούναρης είχε υποσχεθεί την αποχώρηση από τη Μικρά Ασία. Μετά τη νίκη του επανέφερε ένα αυταρχικό καθεστώς με συστηματικές διώξεις εναντίον των βενιζελικών. Η κυβέρνηση Γούναρη από τις αρχές του 1921 κλιμάκωσε τον πόλεμο και οργάνωσε ένα τεράστιο εκστρατευτικό σώμα (το μεγαλύτερο στην ελληνική ιστορία) στα βάθη της Μικράς Ασίας ελπίζοντας ότι θα τσακίσει τον Κεμάλ.

Χαρακτηριστικά των κυβερνήσεων του μεσοπολέμου

- Όλη αυτή την περίοδο έχουμε εναλλαγή καθεστώτων με ακροδεξιά χαρακτηριστικά, με μια σημαντική κοινωνική διαφορά που αφορούσε τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που προώθησαν οι βενιζελικοί προς όφελος μεγάλων κομματιών του πληθυσμού. Αντίθετα, η κυβέρνηση των αντιβενιζελικών στηριζόταν στους τσιφλικάδες, αρκετοί από τους οποίους ήταν Οθωμανοί.
- Οι λόγοι πολλών Ελλήνων πολιτικών της περιόδου θύμιζαν πάρα πολύ φασισμό: π.χ. ο Νικόλαος Στράτος (αρχικά βενιζελικός που μεταπήδησε στους αντιβενιζελικούς) όταν ρωτήθηκε πώς θα κυβερνήσουμε μέρη όπου οι Έλληνες είναι μειοψηφία απαντούσε «τα ελληνικά θέματα κύριοι δε λύνονται με στατιστική».
- Καλλιεργήθηκε ένας άγριος αντιτουρκικός εθνικισμός, με φρικτές ωμότητες και εγκλήματα (περιγράφονται αναλυτικά στο βιβλίο του Άρνολντ Τούνμπεη «Το δυτικό ζήτημα στην Ελλάδα και την Τουρκία») ώσπου ανασχέθηκε ο ελληνικός στρατός το καλοκαίρι του 1921 στο Αφιόν Καραχισάρ. Ήταν η αρχή του τέλους, κάτι που δε διέκρινε η στρατιωτική και πολιτική ηγεσία και άφησε το στρατό σε εχθρικό έδαφος, όπου η επίθεση του Κεμάλ ένα χρόνο αργότερα ήταν συντριπτική.

Η επιστροφή του Κωνσταντίνου

- Η κυβέρνηση λοιπόν εφάρμοσε την αντίθετη πολιτική από αυτή που είχε υποσχεθεί. Ασκήσαν καταπιεστική πολιτική με διώξεις απέναντι στους βενιζελικούς (ο Βενιζέλος έφυγε στο εξωτερικό). Οι μηχανισμοί του Μεταξά ήλεγξαν από την αρχή δημόσια διοίκηση, αστυνομία κτλ και εξαπέλυσαν επίθεση ενάντια στους βενιζελικούς που γενικά δεν αντέδρασαν.
- Μόνο μια μερίδα υπό τον Αλ. Παπαναστασίου (κοινωνιολόγοι, Γεώργιος Παπανδρέου) υπογράφει το 1921 ένα μανιφέστο που προτρέπει έμμεσα σε εκδίωξη της μοναρχίας που είχε ως αποτέλεσμα τη δίωξη και τη φυλάκιση τους. Η δίκη της Λαμίας την άνοιξη του 1922 ήταν καθαρή περίπτωση πολιτικής δίκης, καθώς οι κατηγορούμενοι διώκονται για τις ιδέες τους.
- Μετά τις εκλογές του 1920 οργανώθηκε ένα νόθο δημοψήφισμα και επανήλθε στο θρόνο ο Κωνσταντίνος (αφού ο Αλέξανδρος είχε πεθάνει από δάγκωμα πιθήκου). Σε όλο αυτό το διάστημα δεν παρεναίβενε τόσο στην πολιτική ζωή εκτός από περιπτώσεις αντεκδίκησης (όπως εναντίον του Παπαναστασίου).
- Ο Μεταξάς, που ήταν ικανός στρατιωτικός, ήταν εξαρχής εναντίον της Μικρασιατικής Εκστρατείας και κρατήθηκε εκτός στρατεύματος και κυβέρνησης, με αποτέλεσμα μετά την καταστροφή να πρωταγωνιστεί στο στρατόπεδο των αντιβενιζελικών.

Η Μικρασιατική Καταστροφή

- Η κυβέρνηση δεν μπορούσε να εξασφαλίσει κάποια δημοτικότητα. Καταστέλλει την πρώτη αντιπολεμική εξέγερση στο Βόλο με μεγάλη αγριότητα. Τότε, την άνοιξη και το καλοκαίρι του '22 η κυβέρνηση προσφεύγει ανοιχτά στο φασισμό (ο Μουσολίνι παίρνει την εξουσία τον Οκτώβρη του '22, αλλά είχε ήδη θαυμαστές πολλά στελέχη και στις δύο αστικές παρατάξεις).
- Ένας από τους υμνητές του φασισμού είναι ο Αρίστος Καμπάνης, λογοτέχνης, διευθυντής της εφημερίδας «Πρωτεύουσα». Την άνοιξη του '22 προτείνει την κινητοποίηση εφέδρων για να αντέξει η κυβέρνηση, τάγματα που θα εφαρμόζουν τη μέθοδο της κερασέας (αναφορά στο γερό ξύλο της κερασιάς από την οποία φτιάχνονταν τα κλομπ της εποχής).
- Ο Μεταξάς, που μάλλον ήλεγχε ακόμα τους επίστρατους, δε στήριξε αυτή την προσπάθεια και την άφησε να καταρρεύσει.

Η Μικρασιατική Καταστροφή(2)

- Την παραμονή της καταστροφής ο αντιβενιζελικός χώρος αποκινητοποιούνταν. Με την καταστροφή το σκηνικό ολοκληρώθηκε, ο στρατός έφυγε κυνηγημένος (εκτός από τον αντιμοναρχικό Πλαστήρα που κατάφερε να υποχωρήσει συντεταγμένα), διαλυμένος. Η κυβέρνηση βαρύνεται από μια τεράστια καταστροφή.
- Μέχρι να έρθουν οι καραβιές προσφύγων, το Σεπτέμβρη, ο κόσμος δεν είχε αντιληφθεί τη διάσταση της καταστροφής, όντας παραπληροφορημένος. Η πλήρης κατάρρευση έπιασε το καθεστώς απροετοίμαστο.
- Ο πρώτος που αποφασίζει να κινηθεί είναι ο Μεταξάς για να επιβάλλει δική του δικτατορία. Κάνει διαπραγματεύσεις με το ΚΚΕ (του οποίου η ηγεσία ήταν στη φυλακή). Καλεί το Γιάννη Κορδάτο, γραμματέα του ΚΚΕ προς βοήθεια του, ο οποίος αρνείται.
- Στις 14/9/1922 φτάνουν στην Αθήνα οι δυνάμεις της «Επαναστάσεως», το στρατιωτικό κίνημα του Πλαστήρα που για πρώτη φορά εγκαθιστά στρατιωτική κυβέρνηση στην Ελλάδα, καθοδηγούμενη από μια τριανδρία.

Βιβλιογραφία

1. Τουντβι Α. (2007) *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
2. Μαρκέτος Σ. (2006) *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού – τόμος 1*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
3. Μαρκέτος Σ. (2009) [Τα Νοεμβριανά του 1916](#)
4. Μαυρογορδάτος Γ. (1996) *Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση: 1. Οι Επίστρατοι του 1916*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
5. Πλουμίδης Γ. *Αντιβενιζελικά φυλλάδια και η πολεμική τους (1910 – 1935)* στο Βερέμης Θ. – Δημητρακόπουλος Ο. (επιμ.) (1980) *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα: Φιλιππούτης.
6. Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.) (2002) *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σπύρος Μαρκέτος.
«Αντικοινοβουλευτισμός και δικτατορίες στην Ελλάδα. Η Διανοητική
Προϊστορία του Φασισμού». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από
τη δικτυακή διεύθυνση: http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

